

Ceramiek met chinoiserieën naar prenten van Petrus Schenk Jr.

In de jaren 1926–29 publiceerde G. W. Schulz¹ een belangrijke studie over 18de eeuwse Augsburgse ornamentprenten met chinoiserieën².

Deze prenten vond hij in het Prentenkabinet te Dresden in genummerde bandjes, oorspronkelijk 18 in getal, welk aantal echter door de tijd tot 13 gereduceerd was. In zijn studie ging hij uitvoerig na of deze prenten porseleinschilders tot voorbeeld gediend hadden. Vooral de 'Hausmaler' op Chinees en Saksisch porselein bleken in de 18de eeuw de prenten gecopieerd te hebben. De Saksische fabriek zelf maakte er slechts sporadisch gebruik van. De herkomst van de chinoiserieën op het vroege Saksische porselein bleef ondanks deze vondst nog in nevelen gehuld.

De schepper van deze chinoiserieën, Johann Gregorius Höroldt, sinds 1720 de artistieke leider van de nog jonge porseleinfabriek te Meissen, was een inventief kunstenaar. De zes door hem gesigneerde en 1726 gedateerde etsen³ leggen daarvan getuigenis af. Dat de talloze chinoiserieën op Saksisch porselein alle aan zijn brein ontsproten zouden zijn is echter onwaarschijnlijk. Het aan hem toegeschreven schetsboek⁴, dat zich vroeger in de verzameling Schulz bevond en sinds 1960 eigendom is van het Museum des Kunsthandwerks (Grassimuseum) te Leipzig, laat zien dat ook

Höroldt de Augsburgse prenten kende en gebruikte. Dat zo weinig chinoiserieën op Saksisch porselein in verband gebracht kunnen worden met de door Schulz gepubliceerde prenten is misschien te verklaren uit het feit dat Höroldt en zijn atelier de voorbeelden – of dit nu prenten, Chinees porselein of Chinese en Japanse lakwerken waren – tot onherkenbaarheid toe omwerkten.

De publicatie in dit artikel van een belangrijke serie chinoiserie-prenten zal aantonen dat er in Meissen – en niet alleen daar – ook wel eens heel slaafs gecopieerd is. Bij zijn bestudering van de bandjes in het Dresdense prentenkabinet, die in de oorlog gelukkig gespaard gebleven zijn, moet Schulz ook enkele series gezien hebben, die hij in

¹ G. W. Schulz, *Augsburger Chinesereien und ihre Verwendung in der Keramik*, Das Schwäbische Museum 1926, blz. 190–200; 1928, blz. 121–138; 1929, blz. 77–88 en 150–164.

² Onder chinoiserieën verstaat men door Europeanen vervaardigde voorstellingen in Chinese trant.

³ *Keramik-Freunde der Schweiz*, Mitteilungsblatt Nr. 39 (1957), afb. 47–52.

⁴ Slechts enkele bladen hieruit zijn gepubliceerd: G. W. Schulz, o.c. 1928, afb. 10; Idem in *Mitteilungen des Städt. Kunstgew. Mus. zu Leipzig* 11/12 (1922), afb. 103, 104 en 106; F. H. Hofmann, *Das Porzellan der europäischen Manufakturen im XVIII. Jahrh.*, Berlin 1932, afb. 159, 200 en 201.

Afb. 1 en 2. Terrine met onderschotel. Meissen, omstreeks 1725/30. Bern, Hist. Mus. (verz. Kocher). De voorstellingen zijn naar prenten van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nrs 31, 32, 34, 35, 36).

zijn artikelen niet opnam, omdat ze niet in Augsburg uitgegeven waren. Het zijn de volgende series vervaardigd door de Amsterdamse uitgeverfamilie Schenk:

1. *Picturae Sinicae ac Surattanae, vasis tabellisquae exhibitae, admiranda; colligente Petro Schenkio cum Privilegio: Amstelaed: 1702*: 12 genummerde prenten, de nummers 1-10 met steeds twee Chinese historische voorstellingen binnen een geschulpte cirkelvormige omlijsting, de nrs. 11 en 12 met steeds drie stukken Chinees vaatwerk; alle prenten voorzien van leesbare Chinese opschriften; op het eerste blad het serienummer 13.

Inv. Nr. Kupferstichkabinett, Dresden B 1156, 2 (Band IX), een tweede exemplaar aldaar B 1768b, 2, de nummers 10 en 12 bevinden zich ook in het

Rijksprentenkabinet te Amsterdam. De gehele serie bevindt zich ook in de Ornamentstichsammlung te Berlijn (Katalog 1939, nr. 4188). Afmetingen 27,2 x 11,6 cm.⁵

2. *Chineese en Vremden Nasie. P. Schenk exc. Amst. cum privilegio*: 20 genummerde prenten met de volgende opschriften 1. (titelblad) 2. Chineese Gasterijen en Pracht 3. Chineese Edellieden 4. Chineese Pijpers buijten de Huijsen 5. Chineese Valckenier of Papegaeij verkooper 6. Chinees op sijn Rustbedde en haer Groetingen 7. Chineesen Poetsmaeckers 8. Chineese Paapen en Afgooden-

⁵ Vier bladen uit deze serie zijn afgebeeld door Ch. Yamada, *Die Chinamode des Spätbarock*, Berlin 1935, blz. 50. Voor copieën op Saksisch porselein zie *Keramik-Freunde der Schweiz*, *Mitteilungsblatt* Nr. 50 (1960), afb. 23/26.

dinst 9. Chinese en Iavanen koophandelaers 10. Chinees met zijn slaef 11. Chineesen en haer Weegin 12. Chinese sisse koopers 13. Lackwerckers 14. Siammers met een Chinese soldaet 15. Iapanders 16. Iapanse Kinderen 17. Macassers 18. Hottentots 19. Iavanse Mooren 20. Posteleijn Verkoopling.

Inv. Nr. Kupferstichkabinett, Dresden B 1764, 1, een tweede exemplaar van het eerste blad in de zelfde collectie (Inv. Nr. B 1768a, 2) draagt het serienummer 38. De gehele serie bevindt zich ook in het Museum des Kunsthandwerks te Leipzig. Afmetingen 10,3 × 6,8 cm.

De serie is vervaardigd naar prenten van Romeyn de Hooghe en zijn atelier in het reisboek van Simon de Vries: *Curieuse Aenmerckingen der bysonderste Oost en West-Indische verwonderens-waerdi-*

ge dingen, nevens die van China, Africa, en andere gewesten des werelds, Utrecht 1682.

De nummers 1-16 van de serie van Schenk zijn gecopieerd door Martin Engelbrecht te Augsburg in een serie van 8 bladen, waarop steeds twee prenten van Schenk deels in spiegelbeeld zijn verenigd (Schulz o.c. 1928, afb. 14-21), voorzien van Hollandse en Duitse opschriften.

3. *Nieuwe geinventeerde Sineesen, met groote moeyte geteekent en in 't Ligt gegeven, door P: Schenk Iun. In Amsterdm. met Privel. Eerste Deel: 12 prenten, waarvan nrs. 1-8 genummerd zijn. Twede Deel: 12 ongenummerde prenten. [Derde Deel]: 12 genummerde prenten. Van deze 12 bezit het Kupferstichkabinett te Dresden alleen de laatste 6 die in een tweede exemplaar aldaar genummerd*

zijn van 7-12 (op blad 7 het serienummer 5). De eerste 6 prenten bezit de Ornamentstichsammlung te Berlijn. Het Eerste en het Tweede Deel zijn in Berlijn doorlopend genummerd van 1-24 waarbij de volgorde een weinig anders is dan in Dresden. In onze afb. 9 is de volgorde in Berlijn aangehouden.

Inv. Nr. Kupferstichkabinett, Dresden B 1148,1 (Band IV), een tweede exemplaar van het Eerste Deel (de eerste prent ontbreekt) B 1768a, 2, een tweede en derde exemplaar van de laatste 6 prenten van het Derde Deel resp. B 1156,2 (Band XIV) en B 1768a,2. Drie prenten bevinden zich ook in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam (de nrs 2, 4 en 11 van afb. 9). De complete serie ook in de Ornamentstichsammlung te Berlijn (Katalog 1939, nr. 4193).

Afmetingen 16,8 × 26,4 cm (Eerste en Tweede Deel) en 16 × 25,2 cm (Derde Deel).

4. *Serie zonder titel* met vogels op bloesemtakken en met bloemvazen, eveneens van P. Schenk Iun.: 12 genummerde prenten, bij een tweede exemplaar te Dresden draagt het eerste blad, dat een oningevulde cartouche vertoont, het serienummer 4 en blad 7 het serienummer 3.

Inv. Nr. Kupferstichkabinett, Dresden B 1148,1 (Band IV), het tweede exemplaar B 1156,2 (Band XIII en XIV), een derde exemplaar van de bladen 7-12 B 1768c, 2.

Afmetingen 16 × 25,2 cm.

5. *Serie met chinoiserieën*: 8 genummerde prenten: de nrs 1 en 2 dragen opschriften resp. 'Chinese Thee Drinckende' en 'Chineesen Visserije'.

Het eerste blad ontbreekt in Dresden, is echter in Berlijn aanwezig. Dit is gesigneerd: P. Schenk exc. Amst. C. P.

Inv. Nr. Kupferstichkabinett, Dresden B 1156,2 (Band XIV); Ornamentstichsammlung, Berlijn (Katalog 1939, nr. 4188).

Afmetingen 10,2/11,4 × 13,7/15,7 cm.

Vader en zoon Petrus Schenk waren etsers, plaatsnijders en kunst- en boekverkoopers te Amsterdam. Beiden werkten ook veel in Duitsland,

vooral in Leipzig. De vader werd te Elberfeld in 1660 geboren en stierf te Amsterdam in 1718 of 19. Hij werd in 1688 poorter van Amsterdam en in het zelfde jaar opgenomen in het boekverkoopersgilde. Zijn zoon vóór 1698 te Amsterdam geboren en aldaar in 1775 gestorven werd poorter van Amsterdam in 1720 en in 1727 opgenomen in het boekverkoopersgilde⁶. De series 1 en 2, beide vermoedelijk van de vader, zijn copieën, de eerste naar een Chinees voorbeeld, de tweede naar het reisboek van Simon de Vries uit 1682. De series 3, 4 en 5 zijn het werk van de zoon. Het is voorlopig nog niet duidelijk waar deze zijn inspiratie vond.

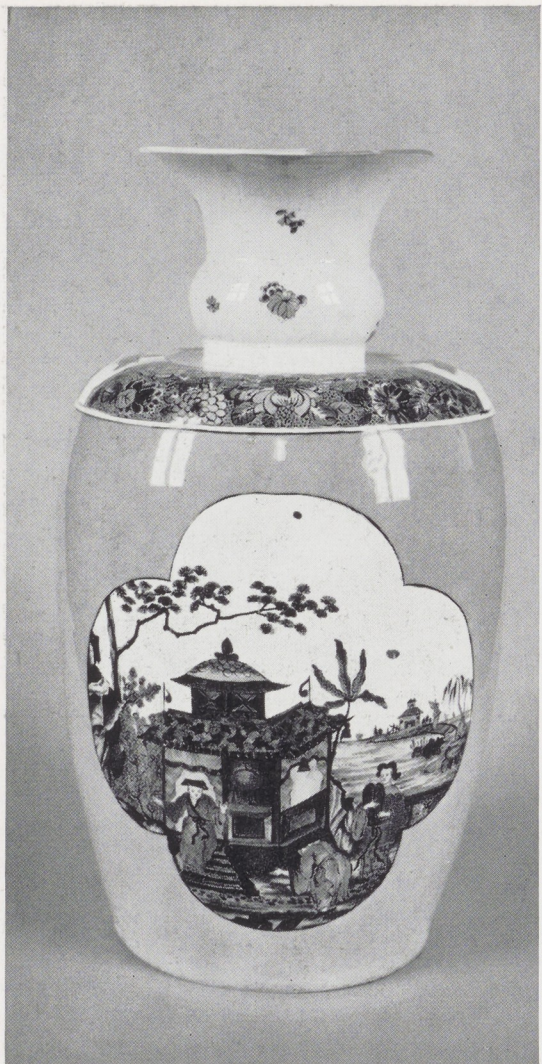
De uit drie delen bestaande serie 'Nieuwe geïnventeerde Sineesen', die hier voor het eerst in zijn geheel wordt afgebeeld (afb. 9) blijkt een belangrijke bron van inspiratie voor vele fayence- en porseleinschilders geweest te zijn.

In Meissen werd hij gebruikt voor de beschildering van twee terrines met deksels en onderschotels met gelijk decor (Bern, Historisches Museum (afb. 1 en 2) en München, Bayer. Nat. Mus.), waarbij opvalt dat de schilder zijn motieven aan een groot aantal prenten uit de serie ontleende. Tevens blijkt dat de overgenomen figuren en huisjes zeer nauwkeurig gecopieerd zijn, maar dat hun detaillering en hun omgeving vrij behandeld zijn. Deze wijze van werken zien we niet alleen in Meissen, maar ook bij de andere niet Saksische voorbeelden die we hieronder zullen geven. Een wijze van werken die zeer ongewoon is in Meissen, waar men, zoals we boven al geconstateerd hebben, de voorbeelden sterk varieerde en omwerkte. De genoemde terrines en onderschotels doen in decor en kleurengamma sterk denken aan het werk van de Meissense porseleinschilder J. E. Stadler, waardoor zij omstreeks 1725/30 te dateren zijn. Hiermede is dan tevens een datering gevonden voor de serie van Schenk, die dus in het eerste kwart van de 18de eeuw ontstaan moet zijn.

⁶ De gegevens over de familie Schenk zijn ontleend aan F. G. Waller, *Biographisch Woordenboek van Noord-Nederlandsche Graveurs*, 's-Gravenhage 1938, blz. 287/288.

Afb. 3. Bierpul. Meissen, omstreeks 1730. Amsterdam, Rijksmuseum. De voorstelling is naar prenten van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nrs 17 en 19).

Afb. 4 en 5. Vaas met gele fond. Meissen, omstreeks 1735. Amsterdam, Rijksmuseum. De beide voorstellingen zijn naar prenten van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nrs 17 en 20).

Af-
bes-
Gro-
ling-
nr.

De
in
(af-
bar-
een-
pro-
He-
pro-
stu-
sar-
laa-
aan-
Te-
in
ste-
de-
bu-
De-
die-
ke-
om-

7 C
ing
naa-
tra-
va-
Dr-
Sle-
de
De
8 C
van
boe-
lan-
het
(M
Ch
Gr

Afb. 6. Apothekerspot van Japans porselein, in Holland beschilderd in het midden van de 18de eeuw. Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande. De voorstelling is naar een prent van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nr. 20).

De voorstelling op de bierpul van omstreeks 1730 in het Rijksmuseum is ontleend aan twee prenten (afb. 3) en toont hoe zeer de figuren uit hun verband gerukt zijn. Men vergelijkte slechts het op een muurtje leunende jongetje met dat op de prent.

Het is opvallend dat de hier afgebeelde serie prenten van Schenk zeer vaak gecopieerd is op stukken Saksisch porselein, die een stylistisch nauw samenhangende decoratie vertonen, welke de laatste jaren, m.i. ten onrechte⁷, toegeschreven is aan de porseleinschilder A. F. von Löwenfinck. Tot deze categorie behoort de vaas met gele fond in het Rijksmuseum (afb. 4 en 5), met twee voorstellingen, elk naar één prent. Opmerkelijk is bij de scène met het Chinese paviljoen, dat de naar buiten kijkende jongen op de vaas is weggelaten. De andere voorstelling een heer te paard met twee dienaren vinden we terug op een Japanse apothekerspot in het Groninger Museum⁸ (afb. 6), die omstreeks het midden van de 18de eeuw door een

⁷ Op het 'probleem Löwenfinck' willen we hier niet verder ingaan. Dat zal later en elders uitvoerig gebeuren. Copieën naar Schenks Geinventeerde Sineesen geschilderd in de trant van de Höroldt-chinoiserieën komen voor op twee vazen met lichtblauwe fond in de Porzellansammlung te Dresden. Ze zijn afkomstig uit de 'Turmzimmer' van het Slot te Dresden (Inv. Nrs III, 370 en 371) en werden in de 19de (sic!) eeuw in de fabriek te Meissen vervaardigd. De voorstellingen zijn naar afb. 9, nrs 8, 9, 10, 17 en 21.

⁸ Op de andere zijde van deze pot staat een voorstelling van een Chinese rechtspraak naar een gravure in het reisboek van O. Dapper, Gedenkwaardig bedrijf der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappye, op de Kuste en in het Keizerrijk van Taising of Sina, Amsterdam, 1670 (Minke A. de Visser, Toelichtende beschrijving van de verz. Chin. en Jap. porselein . . . in het Groningsch Museum, Groningen 1930, afb. 45).

Afb. 7. Schaaltje van Staffordshire steengoed met zoutglazuur; in Holland beschilderd. Omstreeks 1760. Londen, Victoria & Albert Museum. De voorstelling is naar een prent van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nr. 20).

Afb. 8. Theeblad van Delfts aardewerk, midden 18de eeuw. Amsterdam, Rijksmuseum. De voorstelling is naar prenten van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nrs 13 en 21).

Hollandse 'Hausmaler' beschilderd is. De voorstelling is hier uitgebreider daar alle figuren van de prent zijn overgenomen. Daarentegen vindt men op een schoteltje van Staffordshire steengoed met zoutglazuur⁹ (afb. 7), dat eveneens in Holland gedecoreerd is, alleen de jongen met papegaaien. Niet alleen de Hollandse 'Hausmaler', maar ook de Delftse plateelschilders hebben naar prenten van Schenk gewerkt. Een bijzonder fraai voorbeeld daarvan is het grote blad van Delfts aardewerk in het Rijksmuseum, dat met de voorstellingen van twee bladen uit de 'Nieuwe geïnventeerde Sineesen' is versierd (afb. 8).

Alle genoemde stukken zijn polychroom en in moffeltechniek beschilderd en behoren tot een periode, waarin de chinoiserie een grote populariteit genoot. Zonder twijfel zullen de prenten van Schenk ook voor andere gebieden der kunstnijverheid gebruikt zijn. De hiernaast volgende lijst geeft de voorlopige resultaten van een onderzoek naar het gebruik van de serie 'Nieuwe geïnventeerde Sineesen' in de ceramiek.

⁹ Meijuffrouw M. A. de Visser te Groningen was zo vriendelijk mij op dit Engelse stuk opmerkzaam te maken.

Afb. 10. Blad van een inktstel (detail). Meissen, omstreeks 1730. Meissen, Stadtmuseum. De voorstelling is naar een prent van P. Schenk Iun. (zie afb. 9, nr. 21).

*List of ceramics with an enamelled decoration after the set of prints:
'Nieuwe geïnventeerde Sineesen' by Petrus Schenk Iun.*

Amsterdam, Rijksmuseum:

1. Tea-tray of Delft-ware (Inv. Nr. N. M. 12400-361, Loudon coll.; see fig. 8); decoration after fig. 9, nrs 13 and 21.
2. Vase of Meissen porcelain, with a yellow ground (Inv. Nr. R. B. K. 17374; see fig. 4 and 5); decoration after fig. 9, nrs 17 and 20.
3. Tankard of Meissen porcelain (Inv. Nr. R. B. K. 17351; see fig. 3); decoration after fig. 9, nrs 17 and 19.
4. Large plate of Meissen porcelain (Inv. Nr. R. B. K. 17365 b); decoration after fig. 9, nr. 7.
5. Plate of Meissen porcelain (Inv. Nr. R. B. K. 17366 b); decoration after fig. 9, nr. 2.
6. Plate of Meissen porcelain (Inv. Nr. R. B. K. 17366 j); decoration after fig. 9, nr. 23.

Bern, Historisches Museum:

1. Tureen and stand of Meissen porcelain (Inv. Nr. 28131, Kocher Coll.; see fig. 1 and 2); decoration after fig. 9, nrs 31, 32, 34, 35 and 36.
2. Two vases of Meissen porcelain with a bright green ground (Inv. Nr. 28120/21, Kocher Coll.); part of the decoration after fig. 9, nr. 21.

1

2

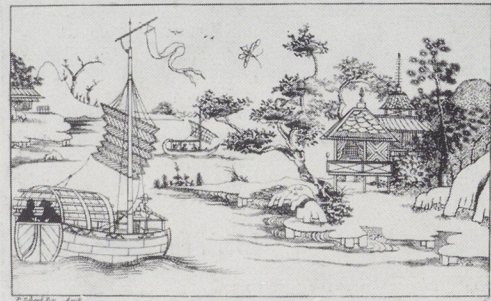
3

4

5

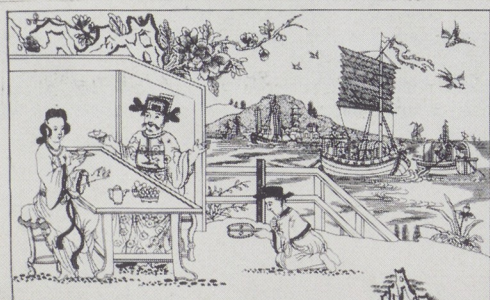
6

7

8

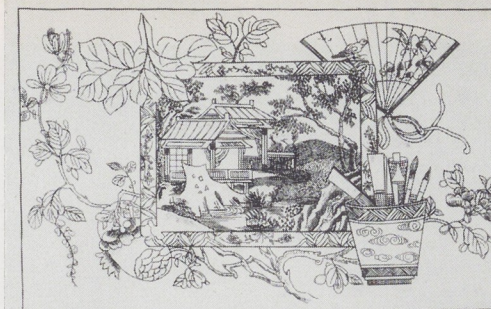
9

10

11

12

13

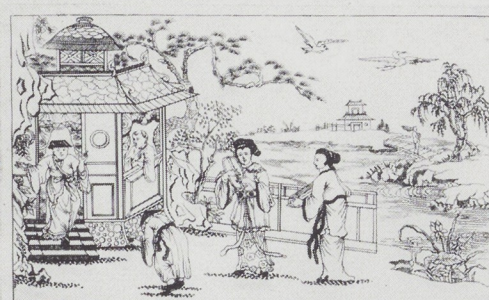
14

15

16

17

18

19

20

21

22

31

32

23

24

33

34

25

26

35

36

27

28

29

30

Afb. 9. 'Nieuwe geinventeerde Sineesen', een serie ornamentprenten met chinoiserieën van Petrus Schenk Iun. Dresden, Kupferstichkabinett (de nrs 25-30 Ornamentstichsammlung, Berlijn).

Dresden, Porzellansammlung:

1. Large vase of Meissen porcelain, with a yellow ground; decoration after fig. 9, nrs 17 and 20; on the lid nr. 23.
  2. Two vases of Meissen porcelain with a yellow ground; decoration after fig. 9, nrs 3, 4, 17, 19, 20 and 23(?).
  3. Two vases of Meissen porcelain with a yellow ground; decoration after fig. 9, nrs 18 and 23.
- See also note 7.

Düsseldorf, Coll. Dr. E. Schneider:

Plate of Meissen porcelain (*Keramik-Freunde der Schweiz, Mitteilungsblatt* Nr. 34 (1956), pl. xvi, fig. 48 and Nr. 50 (1960), fig. 100); decoration after fig. 9, nr. 3.

Groningen, Groninger Museum voor Stad en Lande:

Albarello of Japanese porcelain enamelled in Holland (Inv. Nr. Nap nr. 96; see fig. 6); decoration after fig. 9, nr. 20.

Hamburg, Coll. G. Tillmann:

1. Vase of Meissen porcelain with a red ground (ill. in *Sale Cat. Graupe, Berlin 27-5-1935*, nr. 466, pl. 51); decoration after fig. 9, nrs 18 and 20.
2. Vase of Meissen porcelain with a yellow ground (ill. in *Sale Cat. Graupe, Berlin 27-5-1935*, nr. 467, pl. 51); decoration after fig. 9, nr. 19.

London, British Museum:

Plate of Meissen porcelain (Inv. Nr. 1958, 10-3, 1); decoration after fig. 9, nr. 19.

London, Victoria & Albert Museum:

1. Octagonal deep dish of Meissen porcelain (Inv. Nr. C 313-1951); decoration after fig. 9, nr. 23.
2. Oval dish of Staffordshire salt-glazed stoneware (Schreiber Coll. Cat. II, 1930, nr. 228; see fig. 7, also ill. in the *Burl. Mag.* 52 (1928) p. 303, pl. 1vB); decoration after fig. 9, nr. 20. A very similar dish from the J. H. Griffith Coll. is ill. in *The Connoisseur* 70 (1924), p. 200.

London, Sale Cat. Sotheby 9-2-1960, nrs 161/162, with ill.:

Two plates of Meissen porcelain; decoration after fig. 9, nrs 2 and 19.

London, Sale Cat. Sotheby 24/25-4-1961 (Otto Blohm Coll.), nr. 427, with ill.:

Plate of Meissen porcelain (also ill. in the Cat. of the Blohm Coll. by Robert Schmidt, 1953, nr. 24, pl. 8); decoration after fig. 9, nr. 20.

Luzern, Coll. P. Schnyder von Wartensee:

Plate of Meissen porcelain (S. Ducret, *Unbekannte Porzellane des 18. Jahrh.*, Frankfurt am Main 1956, fig. 48); decoration after fig. 9, nr. 20.

Meissen, Stadtmuseum:

Tray of an inkstand of Meissen porcelain (Inv. Nr. 668, on loan from the Max Andrä coll.) (fig. 10); decoration after fig. 9, nr. 21.

München, Bayerisches Nationalmuseum:

Tureen and stand of Meissen porcelain (F. H. Hofmann, *Das europäische Porzellan des Bayer. Nat. Mus.*, München 1908, nr. 81, pl. 4); decoration after fig. 9, nrs 31, 32, 34, 35 and 36.

New York, Coll. Irwin Untermyer:

Two vases of Meissen porcelain (Cat. by Y. Hackenbroch, 1956, fig. 114, pl. 64); decoration after fig. 9, nr. 34.

Stockholm, Nationalmuseum:

Two vases of Meissen porcelain with a purple ground (Inv. Nr. N. M. B. S. 2310/2311); decoration after fig. 9, nrs 14, 17, 18 and 23.

Washington, Smithsonian Institution (Syz Coll.):

Tankard of Meissen porcelain (*Keramik-Freunde der Schweiz, Mitteilungsblatt* Nr. 43 (1958), pl. III, fig. 12); decoration after fig. 9, nr. 21.

